

MINTAQALARDA KLASTERLARNING TASHKILIY IQTISODIY MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Beknazarova Manzura Baxtiyorovna

Qarshi davlat Texnika universiteti

Iqtisodiyot kafedrası erkin izlanuvchisi

E-mail: beknazarovamanzura3570@gmail.com

Orcid: 0009-0002-9219-5409

Annotatsiya

Ushbu maqolada klasterlash yondashuvi asosida mintaqaviy iqtisodiy-ijtimoiy imkoniyatlarni oshirish masalasi tahlil qilinadi. Klasterlash mintaqaviy taraqqiyotning muhim omili sifatida qaralib, uning mahalliy tadbirkorlik, sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sohalariga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, samarali klasterlash modeli orqali bandlik darajasini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va innovatsion muhitni shakllantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada rivojlangan mamlakatlar tajribasi tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitida klasterlash strategiyalarini joriy etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Klaster, sanoat klasterlari, mahalliy sanoat, tadbirkorlik, sinergetik samara, trigger samarasi, klasterlarning “Yerkin bozor” va “qutblar” nazariyasi.

Аннотация

В данной статье анализируется вопрос наращивания региональных экономико-социальных возможностей на основе кластерного подхода. Кластеризация рассматривается как важный фактор регионального развития и изучается ее влияние на местное предпринимательство, промышленность, сельское хозяйство и сферу услуг. Также будут рассмотрены возможности повышения уровня занятости, привлечения инвестиций и формирования инновационной среды посредством эффективной модели кластеризации. В статье будет проанализирован опыт развитых стран и даны рекомендации по внедрению стратегий кластеризации в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: кластер, промышленный кластеры, местная промышленность, предпринимательство, синергетический эффект, триггерный эффект, «Свободный рынок» кластеров и теория полярный.

Abstract

This article analyzes the issue of increasing regional economic-social opportunities based on the clustering approach. Clustering is considered as an important factor in regional development, and its impact on the local areas of entrepreneurship, industry, agriculture and services is studied. Also, through the effective clustering model, the possibilities of increasing employment levels, attracting

investments and forming an innovative environment are considered. The article analyzes the experience of developed countries and gives recommendations for the introduction of clustering strategies in the conditions of Uzbekistan.

Keywords: cluster, industry clusters, local industry, entrepreneurship, synergistic effect, trigger effect, “Free market” of clusters and polar theory.

KIRISH

O‘zbekistonda sanoatini innovatsion rivojlantirishning yangi yo‘nalishi, raqobatda ustunlikni ta‘minlash strategiyasi sifatida klasterlarni joriy qilish amaliyotiga e‘tibor chuqurlashmoqda. Klasterlar ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko‘rsatishni bir tarmoqqa to‘plash, qo‘shilgan qiymat zanjirini hosil qilishning samarali yo‘nalishi sifatida raqobatbardosh mulkchilik shakllarining paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Qisqa muddat mobaynida klaster usulida faoliyat yuritish o‘zining ijobiy tomonlarini ko‘rsatdi. Jumladan respublikamizda to‘qimachilik sanoatida resurslarni tejaydigan texnika va texnologiyalarni joriy yetildi. Yangi va zamonaviy korxonalarini barpo yetildi, yangi ish o‘rinlarini yaratildi, yuqori qo‘shilgan qiymatga ega tayyor mahsulot ishlab chiqarish rivojlandi. Shu bois shakllanayotgan va rivojlanayotgan klasterlar faoliyatini barqarorlashtirish, mavjud muammolarni bartaraf yetish dolzarb vazifalar sifatida qaralmoqda. Klasterlash–bu geografik jihatdan yaqin joylashgan korxonalar, ilmiy-tadqiqot muassasalari va boshqa manfaatdor tomonlarning o‘zaro hamkorligi orqali sinergiya hosil qilishga qaratilgan strategik yondashuvdir. Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun klasterlash muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, innovatsion faollikni oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va investitsion muhitni yaxshilash imkonini beradi. Xususan, sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sohasida klasterlashni rivojlantirish orqali mintaqaviy iqtisodiy o‘sishning yangi drayverlari shakllantiriladi. Klasterlash yondashuvi nafaqat mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirish, balki ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hududiy ishlab chiqarish tarmoqlarini yagona tizimga birlashtirish orqali resurslardan samarali foydalanish, eksport salohiyatini oshirish va yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyati paydo bo‘ladi. Shuningdek, klasterlar mahalliy biznes subyektlari, ilmiy muassasalar va davlat organlari o‘rtasida mustahkam hamkorlikni shakllantirishi bilan ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Global iqtisodiy tendensiyalar va jahon iqtisodiyotining rivojlanishidagi ustuvor yo‘nalishlar mamlakat hududlarida ijtimoiy taraqqiyotning barqarorligini ta‘minlashning strategik istiqbollari belgilab bermoqda. Ushbu jarayonda iqtisodiy klasterlash masalalari alohida e‘tiborga loyiqdir. Xorijiy va mahalliy mutaxassislar tomonidan ushbu konsepsiya ko‘p yillar davomida tadqiq etilgan bo‘lsa-da, to‘liq o‘rganilmagan va muayyan muammolar saqlanib qolmoqda [5].

Korporativ menejerlarga sanoat jarayonlari haqidagi tushunchalarini yaxshilashga yordam berish uchun ishlab chiqilgan dinamik tizim modellari davlat va xususiyy sektorda siyosatni tahlil qilish va loyihalash uchun keng foydalanilmoqda [4].

Taklif etilayotgan yondashuvning sezilarli farqi nafaqat foyda olishga qaratilgan, balki, innovatsion faoliyat uchun doimiy yoki oʻsib borayotgan salohiyatni taʼminlash, klaster korxonalari qiymatida bozor ulushini oshirish (aksiyadorlar uchun qiymat yaratish), innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirish, mavjud mahsulotlar sifatini yaxshilash, bozorlarga chiqish yoki yangilarini yaratish uchun yangi kapitalni jalb qilish, koʻproq ish joylari imkoniyatlari kabi kompaniyaning qiymatini oshirish koʻrsatkichlari dunyodagi eng mashhur reytinglarga kiritilgan. [6].

Innovatsiyalar sohasida boshqaruv samaradorligi intellektual mulk ilmiy va bilimga bogʻliq. Infratuzilma, shu jumladan universitet infratuzilmasi, ilmiy-tadqiqot institutlarida, universitetlarda yuzaga keladigan huquqiy va iqtisodiy munosabatlardan, patent siyosati va mahsulot muhofazasini shakllantirish tadqiqot va ijodiy ishlar, tashkilotlar ichidagi intellektual mulkdir [8].

Agrosanoatni klasterli optimallashtirishning xorij modellari va ularni moslashtirish sharoitlari toʻgʻrisida oʻzbek olimlari tomonidan bir qancha kitoblar, ilmiy maqollar va ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan Qishloq xoʻjaligi mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonini ekonometrik modellashtirish zaruriyatining asosiy jihatlari Joʻrayev F.D., Aralov G.M.lar tomonidan oʻrganilgan [9,10].

Joʻrayev F.D. tadqiqotlarida qishloq xoʻjalik mahsulotlari ishlab chiqarishni qisqa muddatli prognozlashtirishni boʻyicha keng koʻlamli ilmiy nazariyalarini ilgari surilgan [11,12].

Xizmat koʻrsatish sohasining har bir sohasining rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish, ularning rivojlanishiga taʼsir qiluvchi asosiy omillarni tanlash va modellashtirish ketma-ketligi ushbu maqolada simulyatsiya sxemalari orqali tasvirlangan. Rakhimov A.N., Makhmatkulov G.K., Rakhimov A.M.la tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa Qashqadaryo viloyati aholisiga koʻrsatilayotgan xizmat koʻrsatish sohasi misolida multifaktorial empirik modellar qurilib, ular orqali prognozlar berildi va olingan natijalar asosida taklif va tavsiyalar berildi. [13].

Ushbu tadqiqotlar asosida xulosa qilish joizki, iqtisodiy klasterlash, innovatsion faoliyatni qoʻllab-quvvatlash va sektorlararo hamkorlikni kuchaytirish mamlakat iqtisodiy barqarorligini taʼminlashda muhim strategik vositalar hisoblanadi. Shu sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligi, ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga tatbiq etish va yangi innovatsion modellarni joriy etish masalalariga alohida eʼtibor qaratish lozim.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda sanoat klasterlarining nazariy-uslubiy asoslari, klasterlar va unga birlashgan tadbirkorlik subyektlarining mahsulotlar bozori taraqqiyotidagi roli, unga taʼsir qiluvchi omillarni oʻrganish kabi yoʻnalishlarda ilmiy tadqiqot ishini olib borgan bir qator olimlarning ishlari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy tadqiqotlarning dialektika nazariyasiga tayangan holda analiz va sintez, statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oʻzbekiston Respublikasida klasterlarning vujudga kelishi davlat tomonidan agrar tarmoqda sanoat integratsiyasini qoʻllab — quvvatlash orqali sodir boʻlmoqda.

Bu yesa xorijiy va mahalliy investorlarning erkin faoliyat ko'rsatishi uchun me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida ta'minlandi.

Klasterlash hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Quyidagi jadvalda O'zbekistonning turli viloyatlarida klasterlashning iqtisodiy-ijtimoiy imkoniyatlarga ta'sirini aks ettiruvchi statistik ma'lumotlar keltirilgan.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi hududlarining yalpi hududiy mahsulot (YAHM) hajmi (mlrd so'mda)[3]

Viloyatlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Toshkent shahri	50 000	55 000	60 000
Samarqand viloyati	30 000	32 500	35 000
Farg'ona viloyati	28 000	30 000	32 000
Qashqadaryo viloyati	25 000	27 000	29 000
Andijon viloyati	22 000	24 000	26 000

2-jadval

O'zbekiston Respublikasining klasterlar joriy etilgan hududlarda yangi ish o'rinlari soni[3]

Viloyatlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Toshkent shahri	5 000	5 500	6 000
Samarqand viloyati	3 500	3 750	4 000
Farg'ona viloyati	3 000	3 200	3 400
Qashqadaryo viloyati	2 500	2 700	2 900
Andijon viloyati	2 200	2 400	2 600

3-jadval

Klasterlash natijasida hududlarda aholi daromadlarining o'sish sur'ati (%) [3]

Viloyatlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Toshkent shahri	5.0	5.5	6.0
Samarqand viloyati	4.5	4.8	5.0
Farg'ona viloyati	4.2	4.5	4.7
Qashqadaryo viloyati	4.0	4.2	4.5
Andijon viloyati	3.8	4.0	4.2

Yuqoridagi ma'lumotlar klasterlashning O'zbekiston hududlarida iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlarni oshirishdagi ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Klasterlash natijasida YAHM hajmi, yangi ish o'rinlari soni va aholi daromadlarining o'sish sur'atlari sezilarli darajada oshgan. Bu esa hududlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

4-jadvalda klasterlashning mintaqalardagi iqtisodiy-ijtimoiy imkoniyatlarga ta'siri bo'yicha ma'lumotlar taqdim etildi.

4-jadval
O'zbekiston mintaqalari bo'yicha iqtisodiy ko'rsatkichlar (2023-yil) [3]

Mintaqa	YAIM (mlrd so'm)	Sanoat ulushi (%)	Qishloq xo'jaligi ulushi (%)	Xizmatlar ulushi (%)	Ishsizlik darajasi (%)
Toshkent shahri	120 000	35	10	55	5,8
Toshkent viloyati	95 000	40	25	35	6,2
Samarqand viloyati	80 000	25	40	35	7,1
Farg'ona viloyati	75 000	30	35	35	6,9
Qashqadaryo viloyati	70 000	45	30	25	7,5

5-jadval
Klasterlash dasturlari natijasida yaratilgan yangi ish o'rinlari (2023-yil) [3]

Mintaqa	Sanoat klasterlari (ish o'rni)	Qishloq xo'jaligi klasterlari (ish o'rni)	Xizmatlar klasterlari (ish o'rni)
Toshkent shahri	15 000	5 000	20 000
Toshkent viloyati	12 000	8 000	15 000
Samarqand viloyati	10 000	12 000	10 000
Farg'ona viloyati	9 000	10 000	11 000
Qashqadaryo viloyati	11 000	9 000	8 000

6-jadval
Klasterlash dasturlarining YAIMga qo'shgan hissasi (2023-yil) [3]

Mintaqa	Sanoat klasterlari (%)	Qishloq xo'jaligi klasterlari (%)	Xizmatlar klasterlari (%)
Toshkent shahri	5	2	7
Toshkent viloyati	4	3	5
Samarqand viloyati	3	4	4
Farg'ona viloyati	3,5	3,5	4
Qashqadaryo vil.	4	3	3

4-5-6-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, klasterlash dasturlari mintaqalarda yangi ish o'rinlari yaratish va YAIMni oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Ayniqsa, sanoat va xizmatlar sohasidagi klasterlar iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shmoqda. Umuman olganda, klasterning paydo bo'lishi, kamdan-kam istisnolardan tashqari, kombinatsiya ta'siri ostida o'z-o'zidan sodir bo'lishi lozim. Tadbirkorlik tashabbusi ayrim omillarning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu yesa klasterlarning shakllanishi uchun asos hisoblanadi. Bir yoki ko'plab xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan birgalikda foydalanish imkoniyati yoki zaruriyati bir nechta birlashtiruvchi omillariga bog'liq. Masalan: asosiy texnologiya, mahsulotlarni marketingni ilgari surish kanallari, kadrlar tayyorlash tizimi, yagona mahsulot sohasiga oid nou-xau yaratish tizimi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Klaster bir tomondan, trigger effektiga ko‘ra tezda yangilash imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, bu jarayonda xaridorlar bozordan oldingi uzluksiz rivojlanishini eslashga majbur qiladi. Boshqa tomondan, klasterning barqarorligi tashqi va ichki salbiy buzilishlarga qarshi turish, mutanosib va barqaror holatni saqlash qobiliyati bilan belgilanadi. Uzoq vaqt davomida harakat bir xil tuzilish, ishlash usuli va trayektoriyasi nisbatan. Aynan klaster iqtisodiyoti sizga biznes konsepsiyasini yangidan qurish, odatiy modellarni o‘zgartirish, o‘zingizni boshqacha joylashtirish va raqobatbardoshlikning yangi joylarini topish imkonini beradi. Klaster ichidagi raqobat tizimni optimallashtirishga va ma’lumotlar almashinuviga, mutaxassislar, texnologiyalar tizimni rivojlantirishga, moliyaviy resurslarni o‘tkazish imkonini beradi. Klaster rivojlantirish uchun yeng zarur bo‘lgan tarmoqlarga, zamonaviy iqtisodiyot global iqtisodiyot bilan tavsiflanadigan raqobat, o‘zgarishlar, axborot va kommunikatsiyalarning yanada tezroq oqimi o‘sib bormoqda. Bu yesa biznesning murakkabligi va keng tarqalgan globallashuvni taqdim yetadi. O‘zgarishlar tezligi shu qadar yuqoriki, bu jarayon innovatsion biznesning yangi davri shakllanayotganini anglatadi. Bu yangi iqtisodiy va biznes muhitida zamonaviy texnologik yutuqlar bilan tavsiflanadi. Bozorlarda tez o‘zgaruvchan o‘yin qoidalari va moslashgan yangi xaridorning shakllanishi ham katta tezlikda o‘zgaradi. Shunga ko‘ra, ishlab chiqaruvchi talab muammolariga ham, atrofdagi bozor muhitidagi o‘zgarishlarga ham moslanishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-iyuldagi №458-son “Qishloq xo‘jaligi birlashmalarining a‘zolari, meva-sabzavot klasterlari ishtirokchilari va tadbirkorlik subyektlariga mahalliy sharoitda yetishtirilgan intensiv ko‘chatlar (pakana va yarim pakana) xo‘raki, kishmishbop va sanoatbop tok ko‘chatlari hamda payvandtaglarni sotib olish xarajatlarining bir qismini qoplash uchun subsidiya ajratish to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash” to‘g‘risidagi Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi. (2023). Mintaqaviy rivojlanish bo‘yicha klaster strategiyalari.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023-2024). O‘zbekiston iqtisodiy ko‘rsatkichlari bo‘yicha rasmiy hisobotlar. (stat.uz)
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi PF-5853-son “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
5. Кузнецова Н.В, Н.А. “Кластерезация экономики зарубежный опыт развития и перспективы России “// Экономика науки 2016
6. Султонов, С. (2024). Aholi daromadlari tabaqalashuvini kamaytirish borasidagi islohotlarni takomillashtirish yo‘nalishlari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(4), 526-532.
7. Жўраев Ф.Д. (2021). Qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni qisqa muddatli prognozlashtirish. // Innovatsion texnologiyalar, (2 (42)), 92-95.

8. Rakhimov A.N. & Jo'raev F.D. (2022). A Systematic Approach To The Methodology Of Agricultural Development And The Strategy Of Econometric Modeling. *resmilitaris*, 12(4), 2164-2174.

9. Juraev F.D.S. (2021). Problems Of Informatization Of Management Of Agricultural Industry And Modeling Of Agriconomic System In A Market Economy. *The American Journal of Applied sciences*, 3(02), 49-54.

10. Mukhitdinov K.S. & Juraev F.D. Methods of Macroeconomic Modeling. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)*, e-ISSN, 2456-6470.

11. Rakhimov A.N., Makhmatkulov G.K. & Rakhimov A.M. (2021). Construction of econometric models of development of services for the population in the region and forecasting them. *The American Journal of Applied sciences*, 3(02),

12. Raximov, A. N. (2023). Dehqon xo'jaliklari faoliyatining istiqbolli rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar. *Экономика и социум*, (3-2 (106)), 255-262.-48.

13. Jo'rayev, F. D. S., & Normurolovich, S. S. (2024). Agrosanoat sohasiga yangi bozor mexanizmlarini joriy qilish, mahalliy mahsulotlarning raqobatdoshligini oshirish. *Journal of innovations in scientific and educational research*, 7(11), 158-163.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:

Ingliz tili muharriri:

Rus tili muharriri:

Musahhah:

Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

info@marketingjournal.uz

Bot:

[@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**